

Egy sokrétű, nívós életmű átörökökíthetőségéről

A Cs. Gyimesi Éva-émlékkonferencia eredményei

A BBTE Magyar Irodalomtudományi Intézete, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság és a Hungarológia Doktori Iskola december 12-13. között emlékkonferenciával tisztelt meg Cs. Gyimesi Éva egykori irodalomtudós, intézményalapító és tanár személyisége és munkássága előtt.

NAGY ANITA-APOLLÓNIA,
TÖTÖS DOROTTYA

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szervezett kétnapos tanácskozás ünnepélyes megnyitóján Berszán István intézetvezető a konferencia előzményeiről és célkitűzéséről beszélt. A Magyar Irodalomtudományi Intézet munkatársai 2025-öt Cs. Gyimesi Éva-émlékévnek nyilvánították: januártól zárt körű szeminárium-sorozat keretében olvasták újra könyveit és elevenítették fel ennek a rendkívüli örökségnek a jelentőségét (a hangfelvételek is rögzített beszélgetések közül egyik, amely a *Gyöngy és homok* című kötethez kapcsolódik, olvasható a *Korunk* novemberi lapszámában). Az emlékkonferencia folytatása kívánt lenni az akkor elindult szakmai párbeszédnek, célja ugyanaz: a sokak számára meghatározó tanár és irodalomtudós alakjának felidézése, munkájának elismerése és termékeny továbbgondolása születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából.

A Tudomány Erdélyi Mestere posztumusz díj Cs. Gyimesi Évának

A megnyitót követően Nagy László akadémikus, fizikus professzor, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság elnöke jelentette be, hogy az Irodalomtudományi Szakbizottság javaslatára a KAB Cs. Gyimesi Évának ítélte meg a Tudomány Erdélyi Mestere díjat kiemelkedő, innovatív irodalomtudományi munkássága, rendkívüli tanári teljesítménye és intézményalapító munkája elismeréséül. A posztumusz díjat Cs. Gyimesi Éva fia, ifj. Cseke Péter újságíró vette át a család nevében.

Ezt követően Orbán Jolán, a Pécsi Tudományegyetem Ma-

gyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének professzora tartotta meg *Találkozás az egyszerűvel – Cs. Gyimesi Éva irodalomelmélete* című plenáris előadását, amelyben személyes emlékek bevonásával nyújtott átfogó képet egykori tanára szakmai érdeklődésének, módszertanának fő pontjairól: líra- és irodalomelméletéről, a hermeneutikához való újító viszonyáról. A tudományos eredmények és az elkötelezett mentori szerep kockázatát szemléltetik – és jelentőségét erősítik – az 1980-as évekből felidézett élmények: az is előfordult, hogy Cs. Gyimesi a Házsongárdi temetőben találkozott hallgatóival, mert lakását a titkosszolgálat folyamatosan megfigyelte. Előadása zárlatában Orbán Jolán azt vetette fel, hogy vajon milyen problémák foglalkoztatnák most Cs. Gyimesi Évát, és azaz válaszolt saját kérdésére, hogy mesterének tudományos kreativitását és széles körű tájékozódását ismerve, bizonyára az irodalomtudomány jövője, az ember és környezet kapcsolata érdekelné, azaz olyan kérdések, amelyek tanítványainak munkájában is visszaköszönnek.

Az Orbán Jolán plenáris előadását követő első szekció irodalomelméleti fejtegetések köré szerveződött. Dánél Mónika, az ELTE oktatója, a BBTE bölcsészkarának alumna és korábbi vendégtanára, Cs. Gyimesi Éva szövegelemzéséből kiindulva értelmezte Molter Károly *Tibold Márton* (1937) című nevelődési regényét, és gondolkodott a műfaj kelet-közép-európai megvalósulásának módzatairól. Berszán István a *Teremtett világ* című Cs. Gyimesi Éva-kötet (Kriterion, 1983) irodalomelméleti kritikáján keresztül járta körbe a kérdést, hogy mitől lesz az irodalom „nélkülözhetetlen fölösleg”, és miként le-

hetséges, érdemes irodalomelméletet írni. Papp Ágnes Klára, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója (aki korábban a BBTE vendégtanáraként is tevékenykedett), szintén a *Teremtett világ* továbbgondolására vállalkozott, és azt vizsgálta, hogy amennyiben az irodalom híd a megértés felé, akkor mi a narratív értelemalkotás minimuma.

Közeleti szerepvállalásának elemzése

A második szekció előadói Cs. Gyimesi Éva közeleti szerepvállalását elemezték politikai és irodalomtörténeti szempontból. Markó Béla sajátos erdélyi értelmiségi típusként írta le a politikai szerepet is vállaló irodalomtudós alakját, akinek az 1989 előtti és utáni nézeteit, stratégiáját egyrészt publikációi, másrészt a Markóhoz írt személyes levelei is kirajzolják. Salat Levente, a BBTE Politikatudományi Intézetének érdemes egyetemi tanára hosszasan idézett Cs. Gyimesi Éva 1990 és 1999 közötti, kötetben soha meg nem jelent, kevésbé ismert közeleti írásaiból. Elem-

zésük nyomán azt a következtetést vonta le, hogy az államszocializmus idején ellenállóként szerzett tapasztalatokat kamatoztatva Cs. Gyimesi máig érvényes meglátásokat fogalmazott meg a kisebbségi lét és oktatás helyzetéről és ezek társadalmi-politikai kezeléséről. Boka László BBTE-alumnus, az ELTE keretében működő Humán Tudományok Kutatóközpontja főmunkatársa, az erdélyi/romániai magyar irodalom 1989 előtti magyarországi kritikai fogadtatásának paradoxonairól érkezett Cs. Gyimesi Éva *Colloquium Transsylvanicum* című kötetének írásai alapján (Mentor, 1998). Arra hívta fel a figyelmet, hogy a kultikus és a negligáló attitűd egyaránt az „elszigeteltség fokozatai”-t jelentette és jelenti.

Az irodalomtudós transzilvanizmusfogalma

A harmadik szekció két előadója Cs. Gyimesi Éva transzilvanizmusfogalmát kontextualizálta és értelmezte. Mester Béla, Cs. Gyimesi egykori doktori hallgatója, jelenleg az ELTE HTK tudományos főmunkatársa, rámutatott, hogy a két világháború közötti transzilvanizmusvita résztvevői közül többen is Böhm Károly tanítványai voltak, és bár ez a tény nem volt elérhető Cs. Gyimesi Éva számára a *Gyöngy és homok* írásakor (1986, megjelent: Kriterion, 1992), az értelmezés során fontos a filozófiatörténeti háttér tudatosítása is. Sata Kinga Koretta, a BBTE Politikatudományi Intézetének adjunktusa, Cs. Gyimesi Éva demokratikus együttgondolkodásra nyitott, közösségépítő munkamódszerét idézte fel, és ennek szellemében maga is a *Gyöngy és homok*kal párbeszédben bontotta ki transzilvanizmus-kritikáját.

A pénteki, utolsó szekcióval a szervezők arról kívántak képet nyújtani, hogy Cs. Gyimesi Éva munkássága hogyan látható, hatása miként ragadható

meg a kollégák és tanítványok közvetlen körén kívül. Szabély Mihály, a Szegedi Tudományegyetem emeritus egyetemi tanára komplex elemzői gyakorlatot végzett el: azt tárta fel részletesen, hogy az alapjában lírakutató Cs. Gyimesi Éva miként értelmezte Mózes Attila *Egyidejűségek* című regényét (1980). Szabély arra a következtetésre jutott, hogy míg a Mózes-regény alapján Cs. Gyimesi írhatott volna az erőszakos pártállami beavatkozásról is, ez nem volt valós lehetőség, így az irodalomkritikus műelemzés nyelvén fogalmazta meg árnyaltan azt, ami a szociológia nyelvén nyilvánosan nem lett volna elmondható. Antal Balázs, Cs. Gyimesi egykori doktori hallgatója, a Nyíregyházi Egyetem docense kritikátörténeti előadásában Cs. Gyimesi Éva és kortársai (Láng Gusztáv, Mózes Attila, Egyed Péter, Kántor Lajos) szövegértelmezéseit hasonlította össze. A helyzettudattal szemben az esztétikumot – vagy fordítva – preferáló kritikusai habitusok alapján Antal azt a konklúziót fogalmazta meg, hogy ezek a szerzők meglepően többszólamú kánont hoztak létre.

Személyes élményeket is felidéztek egykori tanítványok

A konferencia második napját szintén egy Cs. Gyimesi Éva-tanítvány nyitotta meg: Török Borbála Zsuzsanna, a Bécsi Egyetem kutatója Cs. Gyimesi Éva személyes transzilvanizmus: kisebbségi ideológiakritika és intézményépítés című plenáris előadása személyes élmények felidézésével indult. A gondolatmenete Cs. Gyimesi szerteágazó tevékenységét és interdiszciplináris érdeklődésének alapfogalmait járta körül: a felelős értelmiségi feladatkörét, egyéni szabadság és közösségi integráció társadalmi-politikai dilemmáját tehetséggondozás és kisebbségi helyzet összefüggéseit. Török több megválaszolóra váró kérdést és termékeny kutatá-

A posztumusz díjat Cs. Gyimesi Éva fia, ifj. Cseke Péter újságíró vette át a család nevében

A rendezvény iránti érdeklődést jelezte, hogy a BBTE bölcsészkarának díszterme kicsinek bizonyult az előadások alatt

irányt is felvetett Cs. Gyimesi munkássága kapcsán. Például ha a plurális, nem homogenizáló politikai teret a méltányos hozzáférést biztosító intézmények tartják fenn, szükség volna ezen intézmények történetének az elkészítésére – és Török szerint a Cs. Gyimesi köré szerveződő Láthatatlan Kollégium is egy ilyen intézmény, amelynek ilyen szempontú története megírásra vár.

A második nap első szekciójának előadás-sorozatát Tóth Zsombor (tudományos tanácsadó, ELTE HTK ITI) nyitotta meg, aki a korábbi előadások által megidézett Cs. Gyimesi Évájához képest sok szempontból eltérő módon mutatja be egykori tanárát. Előadásának központi témája mentora történetiség-felfogása volt, érdekes módon világitott rá arra, hogy Cs. Gyimesi mennyire komplex módon viszonyult az egyes irodalomtörténeti korszakokhoz a széles körű olvasottságának köszönhetően. Előadása hangsúlyozta Cs. Gyimesi istenkérés attitűdjét lokalizálta őt irodalom- és nyelvtörténésznek, ugyanakkor sürgette a BBTE intézménytörténetének megírását – vélekedése szerint ugyanis annak feltárása nélkül nem lehet az életművet érdemben értelmezni. Balogh F. András, az ELTE és a BBTE tanára, Cs. Gyimesi Éva egykori szak-

magát. Az első panel lezárása után élénk eszmecsere vette kezdetét.

Emberi arca és személyisége

Az előadások második tömbjének középpontjában Cs. Gyimesi Éva személyiségének és emberi arcának rekonstruálása állt. Orbán Gyöngyi, a BBTE BTK emeritus egyetemi tanára, a *Szem a láncban. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába* (Komp-Press, 2009) két Cs. Gyimesi-szövegét, a bevezető tanulmányt és *Utórezgés* című zárót értelmezte. Úgy érvelt, hogy a saját megfigyelésének dokumentumait megdöbbenően fegyelmezetten olvasó Cs. Gyimesi célja ezzel a kötettel nem a leleplezés, hanem az elemzés és a kollektív emlékezet ébren tartása, a titkosszolgálati rendszer működésének a nagyobb léptékű megértése volt. Orbán Gyöngyi mélyreható elemzéssel igazolta, hogy a szerző viszonyulásmódja a méltatlan helyzettel szemben is az értelmiségi szakmai etikája és kötelességérzete, amely a szelíd, de hajthatatlan ellenállás révén a szabadságigény felvállalására biztat. Csobán Endre Attila (Országos Széchényi Könyvtár) előadásában aprólékos részletességgel tár-

helyezte középpontba. Rávilágított arra a feszültséggel teli dinamikára, ahogyan a sokak által tisztelt és megbecsült közösségszervező, valamint karizmatikus tanárt folyamatosan kínzó szeretet- és elfogadáshiány győztörte, amelyet kiegészített annak tudata, hogy bizonyos meggyőződéseiben nem talált megerősítést. Balázs Imre József, a BBTE egyetemi docense a tudományos ülésszak zárásaként az intézményalapító Cs. Gyimesi Éva tevékenységén keresztül ismertette a Láthatatlan Kollégium (Románia első specializált egyetemi szakkollégiuma) megalapításának eredeti koncepcióját – rámutatott a nemzetközi mintákra és azok romániai adaptációira. Az előadások után tanulságos hozzászólások hangzottak el; példának okáért a felszólalók többször is szóba hoztak olyan lehetőségeket, amelyek révén érdemes lenne a Cs. Gyimesi Éva-életmű egyes szegmenseit feltárni, esetenként új fénytörésbe helyezni.

A tudományos üléseket követően mindkét napon filmvetítéssel és beszélgetéssel került sor a kolozsvári Tranzit Házban. Az érdeklődők pénteken az *Egy elvont ismeret* (1993, rendezte: Könczei Csilla), szombaton pedig a *Száműzött pályakezdők* (2008, rendezte: Maksay Ágnes) című filmekből tekinthettek meg részleteket. A pályatársak, tanítványok élénk beszélgetésekben elevenítették fel azt a Cs. Gyimesi Évát, aki az 1980-as években saját és családja egzisztenciáját is kockára téve állt ki a zsarnokság ellen, védte meg tanítványait.

A konferencia záró mozzanataként a szervezők (Balázs Imre József, Berszán István és T. Szabó Levente) a házigazda intézmény nevében jelezték, hogy a közeljövőben várható a konferencia anyagának írásos formában való megjelenése. Ez többek között azért is lesz hiánypótló vállalkozás, mert az előadók közül többen is idéztek eddig kötetben meg nem jelent Cs. Gyimesi-publikációkból, illetve Cs. Gyimesi által írt levelekből. Az előadások szakmai színvonala és változatosága is egyértelműen jelezte, hogy mennyire sokrétű és nívós életműről van szó, amelyet erkölcsi kötelesség is korszakosan átörökíteni, hiszen az egyben a romániai magyar közelmúlt megértésében is segíthet.

A kétnapos rendezvény iránti kiemelt érdeklődést mutatja, hogy a BBTE bölcsészkarának díszterme számos pillanatban kicsinek bizonyult. A rengeteg párhuzamos kolozsvári rendezvény ellenére a kétnapos konferencia utolsó pillanatáig telt házas volt az esemény, s a közönség sorraiban nemcsak egykori kollégák és tanítványok ültek, hanem olyan kíváncsi egyetemi hallgatók is, akik személyesen már nem ismerhették Cs. Gyimesi Évát. Számukra ezen túl már nem csupán egy bölcsészkarai terem nevét vagy az utóbbi évtizedek egyik meghatározó romániai magyar tudósát, íróját és közéleti személyiségét jelenti majd, hanem remélhetőleg élményszerű emlék lesz majd az emlékkonferenciának köszönhetően.

KÖNYVESPOLC

Bűn volt a szó Moyses Márton és 1956

■ 1970. február 13-án Brassóban a Román Kommunista Párt székháza előtt egy nagyjait magyar fiatalember benzinnel leöntötte és felgyújtotta magát, így tiltakozva a kommunista diktatúra és a Securitate túlkapásai ellen. A román politikai rendőrség megfigyelése alatt álló férfi három hónap múlva, május 15-én belehalt sebeibe. Ő volt az a Moyses Márton, egykori kolozsvári egyetemi hallgató, aki a lengyel Ryszard Siwiec, a cseh Jan Palachot és további cseh és szlovák társait, a magyar Bauer Sándort követte, a román Liviu Babeș pedig megelőzte az önkéntes tűzhalálban. Ő volt az egyike annak a 21 embernek, akik a szovjet megszállási övezetben 1966 és 1989 között önérettéssel fejezték ki politikai tiltakozásukat.

Moyses Márton nyíltan együttértett az 1956-os magyar forradalommal. Kezdeményezésére 1956. november 11-én három baróti középiskolás diáktársával nekivágott a román-magyar határnak, hogy azon átszökve a szabadságharcosokhoz csatlakozzanak. Tervük nem sikerült. 1960. november 22-én a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarán akkor elsőéves Moysést a Securitate letartóztatta, és egyebek mellett a forradalom melletti kiállása, a határátszökési kísérlet és a kommunista diktatúrát bíráló magatartása miatt a kolozsvári katonai törvényszék jogerősen kétévi politikai börtönrre ítélte. Szabadulása után nem tanulhatott tovább, minden kitörési kísérlete meghiúsult. Majd eljött 1970. február 13-a.

Bűne csak a szava volt.

A tudományos üléseket követően mindkét napon filmvetítéseket és beszélgetéseket tartottak a kolozsvári Tranzit Házban

dolgozója, germanista szakember előadásából kitetszett, hogy noha a (német eszmétörténetben bevett) konzervatív forradalom elmélete még nem teljesen kidolgozott, az olyan komponensei, mint a szabadság, a minőség vagy az európaiság kérdése paradigmatis hasonlóságot mutatnak Cs. Gyimesi Éva személyével és tanári attitűdjével. T. Szabó Levente (habilitált egyetemi tanár, BBTE) Cs. Gyimesi Éva *Gyöngy és homok* című kötetének transzilvánizmus-újraértelmezéséből kiindulva világitott rá arra, hogy a 19. század második felében mennyire összetett, feszültségtől terhelt az erdélyiség kérdése, ennek nyomán pedig mennyire stigmatizáló, az erdélyiséget politikai vagy társadalmi tökésként használó, illetve a centralizáló magyar főváros ellenében használó formája van. Az előadó szemléletes példák révén hangsúlyozta, hogy mennyire fontos lenne feltárni azokat a 19. század végi előképeket, amelyekhez képest valójában a modern transzilvánizmus elhelyezi

ta fel az érdeklődők számára azt a szöveggépparatust, amely meghatározta Cs. Gyimesi Éva világnézetét és tanári attitűdjét. Lázok János (irodalomtörténész, kritikus) pedig a Cseke-Gyimesi házaspár szerepét hangsúlyozta Csögör Lajos Bolyai Egyetemen kapcsolatos elkobzott iratainak háttérborzongatóan kalandos történetében.

A harmadik szekció Szilveszter László Szilárd (egyetemi docens, BBTE) előadásával indult, aki meggyőzően érvelt amellett, hogy a személyes hit kérdése nemcsak az 1990-es évek utáni Cs. Gyimesi Éva-szövegekben lelhető fel, hanem a korábbiakban is megtalálható. Borcsa János irodalomkritikus Cs. Gyimesi irodalomkritikai munkásságába nyújtott betekintést: felelevenítette kritikus pályafutásának fontosabb stációt, majd nyomatékosította, hogy „Cs. Gyimesi Éva felkészültségénél csak az irodalom iránti szeretete volt nagyobb.”

Demény Péternek, a *Matca* című kulturális folyóirat főszerkesztőjének előadása Cs. Gyimesi meg nem értettségét

BENKŐ LEVENTE

BŰN VOLT A SZÓ

Moyses Márton és 1956

RMDSZ

COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY